

Ідея заснувати щорічний фестиваль сучасного театрального мистецтва у Чаплинці лежить на поверхні. Але перед тим маємо повернути його ім'я Чаплинці.

Зінкевич Роман Дмитрович

к.і.н., доцент кафедри історії України та етнокомунікації

Національного університету «Львівська політехніка»

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ПЕРЕМИШЛЯ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

З кінця ХІХ ст. до 1914 р. помітно зростає організаційне й культурне життя Перемишля. У місті засновано низку інституцій, які мали задовільняти культурні й духовні потреби українців. Серед них: Руський Інститут для дівчат, Інститут для хлопців (т.зв. бурса), Греко-католицька Духовна Семінарія, Український Народний Дім (фундатор - Теофіль Кормош), банки "Українська Щадниця" і "Віра", будинок лікарні на Засянні (фундатор - Константин Чехович), єпископська палата. Все це сприяло духовному розвитку українців та утверджувало їх позиції у громадському житті Перемишля [8]. Діяли також "Союз українок" (1901), спортивні товариства "Сокіл" (1910) і "Січ", товариство "Селянська Рада" (1907) та "Руська (згодом Українська) Щадниця" (1906) та інші. [1, с. 170].

Освітній рівень населення піднімали українські бібліотеки, створювалися друкарні (першу заснував єпископ І. Снігурський у 1820 р.), виходили пресові органи: календар "Перемишлянин" (1850-1863), орган Народної Ради "Перемиський вістник" (1904-1914) [8, с. 28-29].

Патріотичний дух населення формували місцеві письменники, зокрема прозаїк Орест Авдиківич (1876-1918), Сильвестр Яричевський (1871-1918) та Осип Турянський (1880-1933). Головним осередком і місцем їхнього перебування стала гімназія. Маючи високодейний вплив на культурне життя Перемишля, вони задавали тон його розвитку і сприяли становленню майбутніх талантів: журналісти Роман Сембратович і Артур Зеліб, мовознавець, професор української філології у Краківському та Празькому університетах Іван Зілінський; археолог Ярослав Пастернак; письменники Іван Смолій та Григорій Тимочко; а також поети Андрій Волощак, Роман Купчинський, Петро Карманський [10, с. 62-63]. Їхні літературні твори друкувалися у місцевій періодиці, зокрема, у двотижневику "Перемиський Вістник" (1904-1914).

Громадські організації неодноразово проводили повітові свята. Такі заходи відбулися у Перемишлі у 1903 р. з приводу 60-ліття смерті Маркіяна Шашкевича, 1904 р. – 90-ліття уродин Тараса Шевченка, 1908 р. – до 40-ліття діяльності "Просвіти" [10, с. 62-63]. Урочистим концертом відв'язували 100-річчя з Дня народження Кобзаря в 1914 р., а гроші, зібрані з концерту, передано у стипендіальний ювілейний фонд ім. Т. Шевченка, призначений для бідних учнів. Цього дня на вікнах українських інституцій і багатьох помешкань можна було побачити велику кількість синьо-жовтих прапорів [11].

Неабияке значення в культурно-освітньому розвитку Перемишля мали гімназії, першу українську з яких, за ініціативою громадськості, заснували ще в 1888 р. Спочатку це були паралельні відділи з українською мовою навчання при польській гімназії, а згодом (з 1895 р., після відкриття повних восьми класів) вона стала самостійною гімназією класичного типу. Перемиська гімназія належала до найбільших такого типу в Галичині. Першим її директором був Григорій Цеглинський, а в 1907–1910 рр. – Северин Зарицький. У 1910–1919 рр. директором гімназії працював Андрій Алиськевич, якого восени 1918 р. обрано до Української Національної Ради ЗУНР [9, с. 83].

У 1895–1896 рр. гімназія мала 8 основних і один підготовчий клас, в яких навчалося 294 учні і викладало 16 професорів. Поступово кількість учнів і вчителів зростала: 1912 р. нараховувалося близько 930 учнів і 41 особа учительського складу. [6]. Гімназисти організували спортивний гурток "Сянова Чайка" (1909), який залучив юнацтво до спортивно-туристичної діяльності, а в 1910–1911 рр. у гімназії відкрили читальню. [1, с. 171].

50-літнє функціонування гімназії переривалося двічі: російською окупацією (1914) та українсько-польською війною (1918), коли військове командування займало її приміщення. Внаслідок цього учням, які втратили два шкільні роки, дозволялося навчатися у в т. зв.

комбінованих класах, тобто у першому півріччі закінчити один клас, а в другому – наступний. [1, с. 171].

Згідно з розпорядженням Міністерства віроісповідувань і просвіти від 5 вересня 1903 р., при Українському Руському Інституті для дівчат було відкрито ліцей, де навчання тривало шість років, а також підготовчий клас з програмою чотирирічної народної школи. Після завершення навчання випускники мали право стати звичайними слухачами університету, здобути фах фармацевта, продовжити навчання в торгівельних школах, академії мистецтв. Після закінчення жіночих семінарій з педагогічних предметів їх випускниці отримували право працювати вчительками народних шкіл. Отже, ліцеї давали досить широкі можливості подальшої професійної зайнятості випускниць [13]. Програма навчання була такою ж, як і в реальних гімназіях.

При Інституті також діяла Марійська Дружина (заснована 1912 р.), що мала власну бібліотеку релігійної тематики. В обов'язки її членів входило дбати за порядком у каплиці, допомагати у влаштуванні релігійних свят, прислуговувати під час Богослужень [13, с. 8-9].

У ліцеї та гімназії в різний час працювали високопрофесійні викладачі та дослідники української історії, мови та літератури, церковно-релігійного життя: О. Авдикевич, А. Андрохевич, С. Балей, Г. Величко, К. Горбаль, М. Демчук, В. Кміцикевич, Д. Коренець, І. Мандюк, В. Пачовський, В. Петрикович, І. Прийма, О. Роздольський, М. Терлецький, О. Туринський, В. Щурат, О. Ярема, С. Яричевський та ін. [4; 2]. Саме вони залучали випускників (І. Брик, І. Зілинський, П. Карманський, Р. Купчинський, Я. Ярема та ін.) до громадського життя, зокрема в читальнях “Просвіти” та осередках “Союзу українок”, а згодом і у НТШ. [1, с. 172].

Українське шкільництво стимулювало діяльність численних громадських організацій. У 1900 р. у Перемишлі засновано філію “Руського Педагогічного Товариства” (голова – директор українського дівочого ліцею проф. О. Ярема), яке збирало кошти на будівництво та функціонування шкіл і бурс [7]. Для збільшення кількості селянської молоді у гімназії, на Загальних зборах Товариства 29 вересня 1905 р. ухвалено необхідність створення Селянської Бурси для учнів IV класів шкіл народних, щоб вони могли після 4–5 місячного курсу вступати до гімназії. Відповідно до неї в газетах “Діло” та “Свобода” надруковано оголошення з закликом до батьків віддавати синів у бурсу за щомісячну оплату 14 крон (половину дозволялося оплатити продуктами) [7]. У жовтні 1906 р. за 9000 крон по вул. Баштовій закуплено приміщення для бурси, яка розпочала діяльність 1 листопада [7].

З ініціативи Братства св. Миколая й Українського педагогічного товариства (УПТ) у Перемишлі на вул. Смольки в 1911 р. відкрито вселюдну мішану школу ім. М. Шашкевича, яку місцеві жителі називали “Шашкевичівка”. Її частково утримував австрійський уряд, що оплачував працю вчителів, інші витрати покривало УПТ. У школі навчалось близько 250 учнів з Перемишля і довколишніх сіл [12].

Українські діти виховувалися також у бурсах: св. Миколая (1888), ім. А. Літинського (заснована 1890), Українського Гімназійного Інституту (1905), “Дешевої кухні” (1910). Разом вони могли забезпечити проживання близько 700 вихованців, що не відповідало тогочасним потребам. [1, с. 172].

У вільний від навчання час перемиські гімназисти творили громадські структури культурно-освітнього спрямування. Зокрема, у 1907 р. організовано самоосвітній, драматичний, фотографічний гуртки (1912), ощадну касу (1914). Старші гімназисти обговорювали суспільно-політичні проблеми в гуртку “Молода Громада”. У 1910–1912 рр. вони видали 13 чисел таємного літературно-наукового часопису для молоді “Наші листки” (загалом 524 стор.), який редагували: Антін Жила, Андрій Волощак (писав вірші під псевдонімом А. Туча або Верболіз), Іван Квасниця (після Першої світової війни був редактором соціал-демократичного часопису “Вперед” і журналу “Світ”) [10, с. 302-303].

Також розвивалася національна музична культура, осередками якої ставали хоріві товариства Перемишля. Музичне життя міста пожвавилось з появою 1891 р. “Перемиського Бояна”, заснованого з ініціативи диригентів і композиторів Максима Копка та Йосифа Кишакевича. Його душею тривалий час був диригент Володимир Садовський-Домет, який приїхав до Перемишля 1901 р. на посаду військового капелана. Як тенор він співав у дуеті з

знаменитою Соломією Крушельницькою, входив до складу хорової групи Остапа Нижанківського “Дванадцятка”, яка концертувала по містах Галичини, був одним із організаторів музичних видань “Артистичний вісник” (1905) та “Альманах музичний” (1904–1907) [14].

Найактивніше “Боян” діяв у 1913–1914 рр., відвідавши з концертами міста Ярослав, Мостиська, Добромиль та багато навколишніх сіл. Особливого резонансу набув його концерт, присвячений творчості Ріхарда Вагнера, де оркестрову партію виконував військовий оркестр 77-го полку піхоти, а диригував і співав отець Пасічинський [10, с. 62-63]. Творчий доробок хору включав також твори М. Лисенка, Г. Топольницького, Й. Кишакевича, Д. Січинського, О. Бортнянського, світову класику, народний фольклор [5]. Під час Першої світової та українсько-польської воєн хор перестав існувати і тільки з 1921 р. відновив діяльність [15, с. 72-73].

Популярними в місті були також інструментальні колективи, зокрема, духові та смичкові оркестри, які організовувалися у рамках Українського Інституту для дівчат, Духовній Семінарії, а також українських середніх школах аж до початку війни. Традиційно в їх репертуарі були твори знаменитого земляка Михайла Вербицького (1815–1870), який народився в с. Улючі на Перемищині [3, с. 316-317].

Отже, будучи пограничним містом між Східною українською й Західною польською Галичиною та міським простором зі зростаючою поліетнічністю та поліконфесійністю, Перемишль не втрачав значення українського відповідника. Запорукою цьому були два головних чинники – греко-католицька церква і культурно-освітні товариства, довкола яких об’єднувалася найбільш активна частина українців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Голдак Т.. Західний форпост державності: національно-культурне життя українців Перемишля напередодні Першої світової війни / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 18/2009. – С. 170-174.
2. Грицак Є. Вибрані українознавчі праці / Упоряд. В. Пилипович. – Перемишль, 2002. – С. 426–427.
3. Грицак П. Спогади. Листування. Публіцистика. – Перемишль. 2006. – 768 с.
4. Грицковян Я. До історії Просвітницького руху в Перемишлі // Перемишль і Перемишська земля протягом віків. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції (Перемишль, 14–15 листопада 1998 р.) / Під ред. С. Заброварного. – Перемишль; Львів, 2001. – С. 227–228;
5. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст. – Київ, 1960. – С. 6–47
6. Заяць І. Літопис української державної гімназії в Перемишлі // Де срібнолентий Сян пливе. Пам’ятна книга ювілею 50-ліття української державної гімназії в Перемишлі 1888–1938. – Перемишль, 1938. – С. 19–20.
7. Звідомлення виділу “Кружка родичів” при державній гімназії з укр. мовою навчання в Перемишлі за шкільний рік 1935–36. – Перемишль, 1936. – С. 196–197.
8. Козак М. Спроба ретроспективного образу присутності українців на Перемищині // Na pograniczu kultur / Pod red. O. Popowicz. - Przemysl, 2002. - С. 27-29.
9. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – 361 с.
10. Перемишль. Західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемишської землі / За ред. проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1961. – 414 с.
11. Пилипович В. Культ Шевченка у Перемишлі // Перемишльські дзвони. – Перемишль, 1992. – № 3.
12. Попович Б. “Шашкевичівка” у 10-ліття оновлення діяльності школи // Na pograniczu kultur / Pod red. O. Popowicz. – Przemysl, 2002. – С. 45
13. Український інститут для дівчат у Перемишлі 1895–1995. Ювілейна книга пам’яті до 100-річчя заснування. – Дрогобич, 1995. – 186 с.
14. Фільц Б. Музичне життя Перемишля в контексті культурно-мистецького розвитку Галичини кінця ХІХ і перших чотирьох десятиріч ХХ ст. // Перемишська земля протягом віків. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції (Перемишль, 14–15 листопада 1998 р.) / Під ред. С. Заброварного. – Перемишль; Львів, 2001. – С. 259–260.

Знак Іван Богданович
аспірант кафедри "Дизайну та основ архітектури" Інституту архітектури
Національного університету «Львівська політехніка»
ivan.znak93@gmail.com

АРХІТЕКТУРНИЙ АНАЛІЗ ВІДНОВЛЕНИХ МОНАСТИРІВ XVII – XVIII СТ.

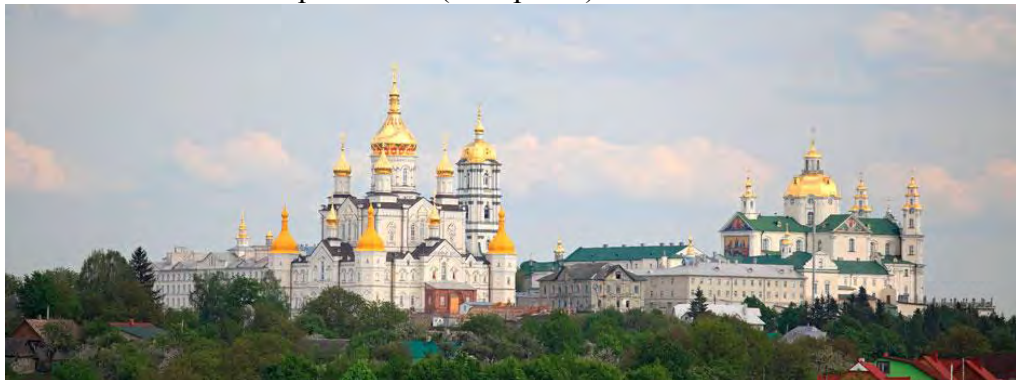
Монастирі ХУІІ-ХУІІІ століття в основному формуються і перебудовуються під впливом контрреформації з переважанням барокових рис.

Архітектурний простір монастирів в XVII-XVIII столітті формувався комплексом споруд сакрального, житлового, господарського, рекреаційного та іншого призначення. Продовж століть, у зв'язку із історичними та політичними чинниками, багато таких ансамблів піддалися руйнуванню, ансамблевість та композиційна цілісність потерпіли від великих змін, деякі зазнали часткового та повного знищення і як результат – втрачали цілісність.

При відновленні монастирів, які зберегли окремі об'єкти, що мають історико-архітектурну та мистецьку цінність, стильову єдність та відіграють важливу містобудівну роль і гармонійно вписуються в історично сформований ландшафт, і при тому творять гармонійну єдність з природою, слід дотримуватись певних принципів[4, с. 228]. Це:

1. принцип збереження єдності історико архітектурних ансамблів монастирів з ландшафтом;
2. принцип дотримання стильової цілісності історико архітектурних ансамблів монастирів;
3. принцип відтворення містобудівної домінанти;
4. принцип відповідності нових функцій історично сформованим архітектурним ансамблям;
5. принцип раціонального використання.

В зворотному випадку, буде порушено згадану цілісність та ансамблевість. Яскравим прикладом недотримання вищезгаданих принципів можна назвати новобудову Почаївської лаври - Преображенський собор (2013р.), який своїми розмірами більший від пам'ятки архітектури – Успенського собору 1783 року, збудованого монахами василіанського чину[2, с. 292]. Новобудова зруйнувала сформоване історико-архітектурне середовище своїми пропорціями та стилістичним вирішенням (див. рис.1).

Рис. 1. Загальний вигляд Почаївської лаври. Фото 2016р.

Ще одним негативним прикладом, в якому порушено принцип дотримання стильової цілісності історико архітектурних ансамблів монастирів та принцип збереження єдності історико архітектурних ансамблів монастирів з ландшафтом є проект відновлення Василіанського монастиря в с. Крехів Жовківського району Львівської області, зокрема архітектурно-просторове рішення купольного завершення відтвореної в'їзної вежі монастиря. Воно вирішене у формі цибулини (див. рис. 2) – типової форми православної архітектури згідно канонів московської архітектурної традиції, яка була поширена у Московії з XVII століття. Дана стилістична риса в середині XIX – на початку XX ст. трансформувалася у псевдо руський стиль [2, с. 230].